

רמי קפלן

גלובליזציה נאו-ליברלית, תאגידיים רב-לאומיים והכישלון של רפורמת האקלים הגלובלית

השנה ימלאו 30 שנים להתארגנות הבין-מדינתית הגלובלית לבלימת ההתחממות של כדור הארץ. למרות שמדובר בסכנה לכלל האנושות, ואף שכל מדינות העולם מעורבות במאבק, ההתארגנות לא הצליחה מעולם לייצב את שיעורי הפליטות של גזי החממה. אם כך, מה מסביר את כישלונה הבוטה של רפורמת האקלים הגלובלית? במאמר זה אדון בקצרה בגורם שהוא, לדעתי, החשוב והתשתיתי מכולם: הגלובליזציה הכלכלית או ה"נאו-ליברלית". כוונתי לתהליך כלכלי-פוליטי שפרץ במקביל לרפורמת האקלים ואשר הכשיל אותה בשלוש דרכים: בהאצת הפעילות הכלכלית המזהמת, בשיסוע היחסים הבינלאומיים ובכינון התאגידיים הרב-לאומיים הגדולים כקבוצת פוליטית שהאינטרס המשותף שלהם מנוגד לרפורמה.

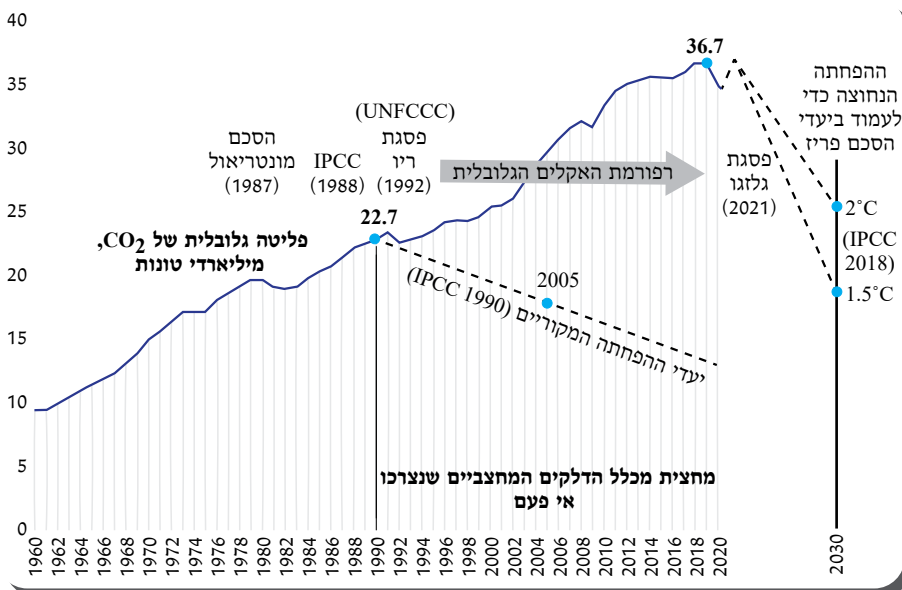
בסוף שנות ה-80 של המאה הקודמת, כאשר פליטת הפחמן הדור-חמצני הגיעה ל-22.7 מיליארד טון בשנה והתחממות העולם ל-0.4 מעלות יותר משהיה לפני המהפכה התעשייתית, התבססה הכרה נרחבת שמתרחשת התחממות גלובלית אנתרופוגנית ושמדובר בסכנה לתנאי המחיה של האנושות. ההכרה הניעה פעולה בין-מדינתית בהובלת האו"ם לבלימת ההתחממות. אכנה אותה: "רפורמת האקלים הגלובלית". ב-1988 הוקם הפאנל הבין-ממשלתי לשינוי האקלים (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC). התפקיד שיועד לו היה להגדיר את הבעיה ולספק מידע ומטרות לרפורמה ולפעולה קולקטיבית. באותו הזמן עוצב גם מנגנון להנעה בין-מדינתית (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC), ונעשו הכנות לקראת השקתו

בכנס האו"ם הראשון בנושא סביבה ופיתוח, המוכר גם בשם "פסגת כדור הארץ", שתוכנן ל-1992 בריו דה ז'ניירו.

בשנים ראשונות אלו, לקראת פסגת ריו, התפיסה הרווחת באשר לרפורמת האקלים הגלובלית הייתה מבוססת-מדינה ושאפתנית. כפי שנאמר גם בהחלטות מועצת האו"ם, תפקידה של הפסגה היה לקבוע יעדים מוצקים של צמצום פליטת גז חממה ולכונן משטר בין-מדינתי שיפקח על תהליך ההפחתה (Young, 1989; Panjabi, 1992). למודל גלובלי-רגולטיבי שכזה היה תקדים מן העבר הקרוב: פרוטוקול מונטריאול לסילוק חומרים מזיקים לשכבת האוזון, שהתקבל ב-1987 על ידי כל מדינות העולם, ובכללן ברית המועצות ומדינות הגוש הסובייטי. מבחינת דרגת השאפתנות המקובלת באותו שלב ראשוני של הרפורמה, הרעיון היה לבלום עד שנת 2000 את צמיחת הפליטה הגלובלית ומשם להפחית. דוח ההערכה הראשון של המועצה המדעית של מדינות העולם – הפאנל הבין-ממשלתי לשינוי האקלים (IPCC, 1990) – לדוגמה, דיבר על צמצום הפליטות ב-20% עד שנת 2005, ויוזמות מדיניות בארצות ובאירופה מאותה תקופה הציבו יעדים דומים (Levy & Egan, 1998; Meckling, 2011). הציפיות במגזר העסקי הדהדו את התוכניות המדיניות: ערב פסגת ריו תיעד סקר של חברת הייעוץ מקינזי ציפיה נרחבת בקרב אנשי עסקים שעד שנת 2000 תקוצץ פליטת הפחמן של תאגידיהם במחצית, בצו רגולציה (Winsemius & Guntram, 1992).

הציפיות האלה לא התממשו כידוע. מאז 1990 שיעור הפליטות העולמי לא חדל לצמוח, מלבד נפילות קצרות בתקופות של האטה כלכלית לא-מתוכננת. ב-2019 הן הגיעו לגובה של 61% מעל לרמת 1990 (תרשים 1). בשלושת עשורי הרפורמה שרפה האנושות מחצית מן הדלקים המחצביים מאז ומעולם. הטמפרטורה הגלובלית הממוצעת עלתה עד לרמה של מעלת צלזיוס אחת מעל לרמה הקדם-תעשייתית. כיום קשה להאמין שהאנושות תצליח להגביל את ההתחממות ל-2 מעלות, שלא לדבר על 1.5, כפי שנקבע בהסכם פריז מ-2015. כפי שמלמד תרשים 1, התנהגותה של עקומת הפליטות הגלובלית עד כה מראה שיעדי הביניים שהציב דוח הפאנל הבין-ממשלתי לשינוי האקלים (IPCC) האחרון (2018) להשגה עד 2030 אינם עומדים להתממש. תוצאות פסגת גלזגו 2021 מחזקות את הרושם שכרגע אין שום כוח בנמצא שמסוגל לשלוט בעקומת הפליטות. ועוד נחזור לפסגת גלזגו בסוף המאמר.

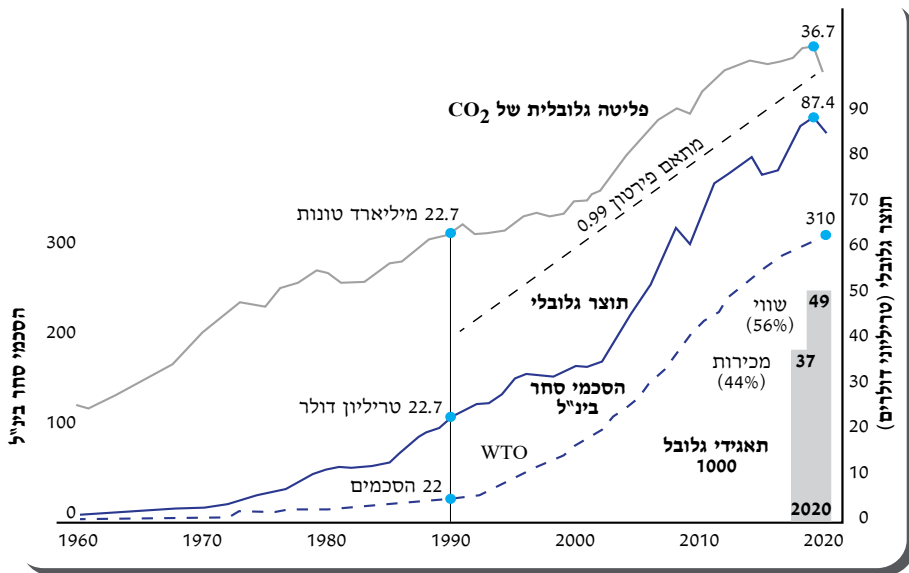
אם כן, כיצד סיכלה הגלובליזציה את רפורמת האקלים?

תרשים 1 כישלון רפורמת האקלים הגלובלית
מקורות: IPCC, 1990, 2018; [Our World in Data](#)

שלוש נקודות התנגשות בין הגלובליזציה הנאו-ליברלית לרפורמת האקלים הגלובלית

המפנה הנאו-ליברלי החל בסביבות 1980, עם הכניסה לתפקיד ראש המדינה של מרגרט תאצ'ר (ראש ממשלת בריטניה) ושל רונלד רייגן (נשיא ארצות הברית). אבל נקודת המפנה המכרעת בכינונו של סדר נאו-ליברלי **גלובלי** הייתה נפילת חומת ברלין. בעקבות קריסת הקומוניזם הסובייטי פרץ גל של הסכמי סחר בינלאומיים, ומספרם עלה מ-22 ב-1989 ל-310 ב-2020. יחד עם התפתחויות טכנולוגיות בתחומי התובלה, התקשורת והמידע (Reich, 2007) כוננו הסכמים אלה את העולם כשוק חופשי אחד גדול (תרשים 2). ב-1995, עם הקמת ארגון הסחר העולמי (World Trade Organization – WTO), הפך הסדר הכלכלי הגלובלי למשטר בין-מדינתי מחייב, שמעוגן בסנקציות. משטר רגולטיבי גלובלי כמו זה לא יקום לעולם בתחום האקלים. ככל שהתעצם כוחו של השוק הגלובלי, כך היו המדינות חייבות להתאים את הכלכלות שלהן לתנאים של תחרות בינלאומית, כלומר לאמץ מדיניות פנים נאו-ליברלית (Fourcade-Gourinchas & Babb, 2002).

תרשים 2 הסכמי סחר בינלאומיים בתוקף, תוצר גלובלי ואלף התאגידים הגדולים בעולם מקורות: [הבנק העולמי](#); [ארגון הסחר העולמי](#); [פרבס](#).

תהליכים אלה הפכו את העולם, מאז 1990, למרחב ממוסחר, תחרותי, סופר-קפיטליסטי, היפר-יצרני והיפר-צרכני. בתנאים אלה, בין 1990 ל-2019, כאשר אוכלוסיית העולם גדלה כמעט ב-50% (קצב מהיר מאוד), גדל התוצר העולמי השנתי כמעט פי ארבעה, מ-22.7 טריליון דולר ל-87.4 (תרשים 2). בשלושת העשורים הללו ייצרה האנושות פי שבעה סחורות ממה שייצרה בשלושת העשורים שקדמו להם וכנראה הכפילה את כלל התוצר שהצטבר מאז המהפכה התעשייתית. בשנים 1990-2020 היה הקשר בין צמיחה גלובלית לפליטה גלובלית הדוק ביותר: מתאם פירסון של 0.99 (מובהק ברמה של $p < 0.01$) (תרשים 2). מבחינה תאורטית קשה להסביר מתאם כה מושלם, אבל התמונה הכללית ברורה: עד היום נשענה הצמיחה הכלכלית על אנרגיה שהופקה מדלקים מחצביים; היום ובעתיד הנראה לעין – גידול בצמיחה פירושו גידול בפליטות.

מנקודת מבט אקולוגית רחבה, הזינוק בנפחי הפעילות הכלכלית יצר הפרזה (overshoot) אדירה, שההתחממות הגלובלית היא אחד מהיבטיה. לפי חישוביו של הכלכלן האקולוגי ויליאם ריס, האנושות חרגה ב-2017 ב-73% מניצול בר קיימא של משאבי כדור הארץ (Rees, 2020). כתוצאה מכך, הוא כותב, "כולם מתחרים בכולם על תפוסת המחיה (bio-capacity) המצטמצמת של הפלנטה". על פי ריס, בעידן הנוכחי הציוויליזציה האנושית שקולה לתרבית חיידקים על צלחת פטרי המתפשטת באופן לא-מבוקר לעבר גבולות הצלחת, שם מחכה לה התמוטטות. יש אפוא סתירה פיזית, בהינתן טכנולוגיות הייצור והארגון הקיימות, בין התוכניות להפחתת הפליטה ובין המצב ההיפר-קפיטליסטי הגלובלי שהשליטה הגלובליזציה הנאו-ליברלית.

נוסף על המכשול הפיזי שהציבה ההאצה המסחרית, היצרנית, הצרכנית והאנרגטית העולמית לרפורמה, הגלובליזציה הנאו-ליברלית הקטינה את ההיתכנות הפוליטית שלה. בעוד האי-שוויון הבוטה בין מדינות צפון לדרום גלובלי הוא בכל מקרה מכשול רציני בפני שיתוף פעולה בין-מדינתי גלובלי לפתרון משבר האקלים (Parks & Roberts, 2010), ההקשר הגלובלי הנאו-ליברלי רק מחריף את יחסי התחרות הכלכלית בין מדינות. בעולם הנאו-ליברלי אימצו כל המדינות את דגם "מדינת התחרות", המכפיפה את המדיניות הציבורית להגיון השוק (Cerny, 1997). ייעודה של מדינת התחרות הוא לאפשר ולשכלל את השווקים, ובפרט לתמוך בעמדה התחרותית הבינלאומית של תאגידיה הגדולים. בהקשר הזה, לדוגמה, אי-אפשר לצפות ממדינות שיש באדמתן דלקים מחצביים, כמו ארצות הברית, אוסטרליה, נורווגיה או ישראל, וודאי ערב הסעודית, שיגבילו את קצב הכרייה בתחומן. נהפוך הוא. הן ממשיכות להתעלם מן הביקורת על הכרייה ולסבסד אותה במיליארדים.¹

כל המדינות מבינות שהן נמצאות בתחרות קשוחה על המיקום בשרשרת האספקה הגלובלית, ויותר מכולן מדינות הדרום הגלובלי, הנמצאות בתחתית השוק העולמי. נחיתותן הכלכלית ההיסטורית ביחס למדינות הצפון מצדיקה בעיני מדינות הדרום את הזכות שלהן להתעלם מרפורמת האקלים או להשתתף בה באופן סמלי בלבד. יתר על כן, ככל שהן יכולות, מדינות הדרום משתלבות במשחק וגובות כסף על השתתפותן במאמצי הרפורמה, לאחרונה באמצעות קבלת תשלום עבור פיתוח תשתית של קיזוז פחמני

1 בהקשר זה אפשר גם להזכיר מקרים כמו גרמניה, שממשיכה לייבא ולשרוף פחם, שהוא הדלק המזהם ביותר.

(carbon offsetting) בשטחן, שבתמורה לו מדינות הצפון ותאגידיהן יכולים להמשיך לפלוט גזי חממה בלי שהדבר יירשם בפנקס הפליטות שלהם. קשה לחשוב על תרחיש שבו המעבר לכלכלה דלת פליטות לא היה יוצר ניגודי אינטרסים בינלאומיים ובעיות של פעולה קולקטיבית. אבל בתנאים של שוק גלובלי היפר-קפיטליסטי, קידוש התועלתנות והרווח ותחרות הכול בכול, ניגודי האינטרסים מקצינים והאפשרות המבנית לפעולה מתואמת של האנושות מצטמצמת.

המכשול השלישי בפני רפורמת האקלים הגלובלית, ואותו אסקור ביתר פירוט, הוא הכוחות החברתיים שהגלובליזציה הנאו-ליברלית רוממה, ובעיקר אליטת ההון הגלובלית. אליטה זו פועלת בכוח רב כדי להגן על חופש המסחר והצבירה מפני איומים, ובראשם המאבק בהתחממות כדור הארץ. היא מורכבת מן הגברים והנשים השולטים בתאגידים הטרנס-לאומיים התעשייתיים והפיננסיים המובילים באמצעות בעלות על מניות או עמדת ניהול עליונה. התאגידים הטרנס-לאומיים, המוגדרים ככאלה אם חלק ניכר מפעילות הייצור והמכירות שלהם מתפרשת במדינות רבות, החלו להתעצם כבר בעשורים שלאחר מלחמת העולם השנייה, אך מאז 1990 הם הפכו לצורה הדומיננטית של הארגון הכלכלי. בין שנת 1990 לשנת 2017, לדוגמה, שווי ההון המושקע בפעילות כלכלית טרנס-לאומית התרחב מכ-10% מכלל התוצר העולמי לכמעט 40% (EuroStat, 2019). בה בעת, ההון הטרנס-לאומי התרכז במספר קטן והולך של תאגידים. ב-2020, לפי המגזין **פורבס**, אלף התאגידים הגדולים בעולם היו שווים יחד 48.9 טריליון דולר, או 56% מהתוצר הגלובלי באותה שנה² (תרשים 2). במונחי מחזור שנתי, אלף התאגידים הגדולים ביותר חלשו על הכנסה מצרפית של 37.4 טריליון דולר, שהם יותר מ-44% מן התוצר ב-2020 (כלומר, מכל דולר אחד שהחליף ידיים בעולם, 44 סנט עברו דרכם). תוצר בולט של ריכוז הון אדיר זה הוא עלייתו של מעמד המיליארדרים הגלובלי, שב-2020 מנה 2,200 אנשים שבעלותם המצרפית 11.4 טריליון דולר (כשמינית מהתוצר העולמי) (Peterson-Withorn, 2020). וכמובן, יש גם שכבת המנכ"לים של התאגידים הטרנס-לאומיים, שב-2018 השתכרו פי 278 מן העובד הממוצע בהשוואה ליחס של 1:20 ב-1989³.

2 אלף התאגידים הבאים בתור שווים ביחד 5.5 טריליון דולר בלבד (Forbes Global 2000 List, 2021).
3 המדידה מתייחסת ל-350 התאגידים הגדולים בארצות הברית (Economic Policy Institute, 2019).

בהתחשב בכך שרוב האנשים והתאגידים האלה עלו לראש שרשרת המזון של הכלכלה העולמית הודות לגלובליזציה הנאו-ליברלית, האינטרס הקולקטיבי שלהם, יותר מכל קבוצה אחרת, נעוץ בהמשך קיומו של התהליך הזה. אם זהו האינטרס המשותף של ההון הטרנס-לאומי הגדול, מה הייתה הסוכנות הפוליטית הקולקטיבית – כלומר המעמדית – של השכבה הזאת בקידום הגלובליזציה ובהתמודדות עם איומים עליה, ובפרט כנגד הכוונה להטיל מגבלות בין-מדינתיות על צבירת ההון הגלובלית? האם ההון הטרנס-לאומי מסוגל לגבש תודעה משותפת של האינטרס המעמדי שלו? האם הוא מסוגל להתארגן לפעולה קולקטיבית אסטרטגית לקידום אינטרס זה?

ואומנם, סוציולוגים וכלכלנים פוליטיים דנים זה שני עשורים באפשרות של סוכנות מעמדית מעין זו, שרבים מהם מכנים אותה "המעמד הקפיטליסטי הטרנס-לאומי" (Sklair, 1997; Carroll, 2010). הטענה היא שהגלובליזציה של הכלכלה יצרה תנאים להיווצרותו של פלח על-לאומי של אליטה תאגידית. הודות לאינטרס הפוליטי המשותף בפתיחת העולם למסחר, לחוויית הניהול הדומה ולרישות של דירקטורים ולהשתתפות באגודות עסקים טרנס-לאומיות פיתחה הקבוצה הזאת תודעה מעמדית שהערך העליון שלה הוא קידום הגלובליזציה הנאו-ליברלית. יש הטוענים שהמעמד הקפיטליסטי הטרנס-לאומי והאליטות הגלובליסטיות המדינתיות והבין-מדינתיות שנכנסו איתו לברית היו כוח מניע חשוב של המהפכה הנאו-ליברלית, בין מדינות ובתוכן (Robinson, 2004; Harvey, 2005). יתר על כן, ורלוונטי במיוחד למאמר זה, חוקרים הבחינו בנטייה של אגודות עסקים גלובליות, המייצגות את המעמד הקפיטליסטי הטרנס-לאומי, לפעול להבטחת יציבותו של הסדר הגלובלי באמצעות התערבות ישירה בסוגיות של ממשליות גלובלית (global governance), בפרט על ידי קידום גישות נאו-ליברליות של ממשליות (Carroll & Sapinski, 2016).

להלן אסקור את פעילותן של אליטות התאגידים הרב-לאומיים לנטרול רפורמת האקלים הגלובלית, ובעיקר להשתלטות עליה ולהסתתה לכיוונים הנוחים להן.

כיצד מסמסו התאגידים הרב-לאומיים את הרפורמה?

אליטות תאגידיות, ובראשן מנהלי התאגידים הגדולים בעולם, הם אנשים בעלי יכולות ארגוניות ופוליטיות יוצאות דופן. הם גם בעלי גישה למשאבי ידע, ארגון וממון עילאיים.

תפקידם לחזות סיכונים פוליטיים לתעשיות שלהם ולקפיטליזם התאגידי בכלל. על כן, לקראת 1990, כאשר החלו ההכנות לפסגת ריו, מהלך גלובלי שנשא בחובו איום על חופש המסחר והצבירה, זיהו האליטות התאגידיות חיש קל את הסכנה והתארגנו במהירות להתמודד איתה. תחילה התהוו בקרבן שני פלגים, ואלו ייצגו אינטרסים מעט שונים והיו חלוקים על האסטרטגיה הרצויה להתמודדות עם האיום.

פלג אחד – תאגידים מובילים מקרב התעשיות המזהמות ביותר (בעיקר נפט, אנרגיה, כימיקלים, רכב, אלומיניום ונייר) – הקים את קואליציית האקלים הגלובלית (Global Climate Coalition), אגודה שריכזה את המאמצים לבלום את הרפורמה על ידי הטלת ספק במדע האקלים והדגשת הנזק הכלכלי שהרפורמה תגרום. לקואליציית האקלים הגלובלית ולתאגידים שתמכו בה היו הישגים חשובים בשנות ה-90, ובראשם עיצוב העמדה הסרבנית של ממשלת ארצות הברית למשטר אקלים בין-מדינתי רגולטיבי ולקביעת יעדים מפורשים לצמצום פליטות. זה היה גורם חשוב בחיסול המומנטום שנצבר לקראת פסגת כדור הארץ בריו.

אבל בהמשך שנות ה-90, עם ריבוי ראיות מדעיות להתחממות אנתרופוגנית, נחלשה העמדה שקואליציית האקלים הגלובלית חרתה על דגלה, ותאגידים החברים בה החלו לערוק ממנה. העריקה המשפיעה ביותר הייתה זו של ענקית הנפט "של" (Shell), לקראת פסגת קיוטו ב-1997, שבה קיבלה התפיסה המקורית של רפורמה בין-מדינתית רגולטיבית ביטוי מוסדי (בפעם הראשונה והאחרונה), אם כי מדולדל. בעקבות דרישתם של ממשלת ארצות הברית והתאגידים המעורבים ("של" בראשם) היה מנגנון הממשליות שעליו הוחלט מנגנון מבוסס-שוק: סחר בפליטות פחמן (Meckling, 2011). בעקבות הסכם קיוטו איבדה קואליציית האקלים הגלובלית את הלגיטימיות שלה במהירות, והארגון נסגר ב-2001. אין פירוש הדבר שהכחשת משבר האקלים נעלמה. בארצות הברית, בתקופת נשיאותו של דונלד טראמפ, היא אף חזרה לפרוח. אבל מאז תחילת המילניום, אפילו התאגידים המזהמים ביותר אינם מזהים את עצמם עם הכחשת אקלים. בהתאם לכך, אף שענקיות הנפט משקיעות מאות מיליוני דולרים בשנה בסיכול חקיקה אקלימית ברמת המדינה, הן עושות זאת מאחורי הקלעים. כמקרה-אסטרטגיה אקלימית שסביבה המעמד הקפיטליסטי הטרנס-לאומי היה יכול להתאחד, ההתנגדות העיקשת לרפורמה נכשלה.

הפלג השני קידם מקרה-אסטרטגיה של הסטה; לא של בלימה. זוהי האסטרטגיה שסביבה התאחד לבסוף המעמד הקפיטליסטי הטרנס-לאומי כולו, ועל כן היא החשובה יותר להבנת השפעתם של התאגידים על ההתפתחות של רפורמת האקלים. אסטרטגיית

הסטה היא תגובה של אליטות לשינוי חברתי המאיים על מעמדן ובמסגרתה הן מוותרות על ההתנגדות לשינוי מתוך הבנה שהשינוי הוא בלתי נמנע (ראו למשל Boltanski & Chiapello, 2005). במקום להתנגד ולהסתכן בתבוסה, האליטה מנסה להשתלט על השינוי ולהתוותו מחדש כך שיתאפשר לה לשמר, ואף לשפר, את עמדת הכוח והפריווילגיה שלה. במקרה זה, של קפיטליזם תאגידי גלובלי הניצב לפני איום של מגבלות בין-מדינתיות על צבירת ההון, ההסטה היא מצורות של ממשליות אקלים המבוססת על סמכות ציבורית אל עבר צורות של ממשליות מופרטת, מוכוונת שוק.

את מהלך ההסטה הפרטה קידמו כבר בתחילת הרפורמה אגודות עסקים גלובליות המייצגות את כל התעשיות ולא רק את התעשיות עתירות הפחמן. הלשכה הבינלאומית למסחר – (International Chamber of Commerce) ICC – הוותיקה, המגדירה את עצמה "קולם של העסקים הבינלאומיים", החלה לקדם אג'נדה תאגידית של פיתוח בר קיימא מייד עם טביעתו של מונח המפתח הזה ב־1987.

האתגר הראשון של הלשכה היה לשכנע את מקבלי ההחלטות שלמגזר העסקי יש בכלל מקום בתא הנהג של הרפורמה. עד אז היה מקובל לחשוב שהגנת הסביבה היא עניינן של מדינות ושל התנועה הסביבתית ושתאגידים הם יצורים כלכליים שאין לצפות מהם אלא להתנגד לרפורמה ולכן יש לכפות אותה עליהם מבחוץ. כדי לשנות את התפיסה הזאת בעוד מועד, טרם פסגת ריו, אנשי הלשכה הבינלאומית למסחר (ICC) ומנהלי תאגידים שפעלו תחת מטריית התיאום של הלשכה עירבו את עצמם בדיונים הבין-מדינתיים בשלב ההכנות ואף אירחו כמה מהם. נציגי הלשכה קידמו שם, לצד התנגדותם הנחרצת למשטר בין-מדינתי מחייב (עמדה שחלקו עם קואליציית האקלים הגלובלית), אג'נדה חיובית שהעניקה להם לגיטימציה והציבה חלופה למרשם הרגולטיבי.

המרשם של התאגידים גרס, ראשית, שאין לפגוע בצמיחה, ושנית – שאת הרפורמה צריכים להניע כוחות השוק. הרעיון השני דרש מאמץ מחשבתי בשלב זה, משום שרדיפת הרווח, המסחור והתחרות הכלכלית נתפסו כשורש הבעיה הסביבתית ולא כפתרון שלה. הלשכה הבינלאומית למסחר (ICC) לא רק קידמה את הרעיון הזה בשיח, אלא גם פעלה למסד אותו כמציאות מוחשית.

ברפורמה מבוססת כוחות שוק, סוכני השינוי הם שחקני שוק, כלומר התאגידים. כדי שיהיה אפשר בכלל לחשוב על רפורמה כזאת צריך להגדיר מחדש את מהות התאגיד כברייה שוחרת סביבה נוסף על זו רודפת הרווחים. בשנת 1990 החלה הלשכה הבינלאומית

למסחר (ICC) להפיץ קוד של מה שהיא כינתה "ניהול סביבתי". לפי קוד זה, תאגידים יכולים, וצריכים, ליישב מטרות עסקיות עם "אחריות סביבתית". עד 1998 תורגם הקוד ל-24 שפות, ולמעלה מ-2,000 תאגידים בעולם אימצו אותו רשמית. כך החל הקפיטליזם התאגידי לכוון את עצמו כסוכן של הרפורמה – במקום לשמש דמות המטרה שלה – ולהסיט אותה אל דרך ההפרטה.

לקראת פסגת האקלים בריו, ב-1991, הוציאה מתוכה קהילת העסקים הגלובלית ארגון נוסף, ייעודי, שעד מהרה נטל את ההובלה על מהלך ההסטה: מועצת העסקים העולמית לפיתוח בר קיימא (World Business Council for Sustainable Development – WBCSD). חברי המועצה הם מנכ"לים של תאגידים טרנס-לאומיים מובילים מכל התעשיות בעולם, מעין מועצה מייצגת של המעמד הקפיטליסטי הטרנס-לאומי החותרת להתוות את גישתו של "גלובל ביזנס" לפוליטיקה סביבתית ומקדמת את האג'נדה הזאת בזירת ממשליות האקלים הגלובלית על בסיס משאביהם הכספיים והארגוניים העילאיים של חבריה. נכון להיום, המועצה מאגדת בתוכה מנכ"לים של 200 תאגידים שהכנסתם המצרפית היא 8.5 טריליון דולר ושמעסיקים 19 מיליון עובדים (תרשים 3).

תרשים 3 40 תאגידים מתוך כלל התאגידים החברים במועצת העסקים העולמית לפיתוח בר קיימא, בחלוקה למגזרים, 2021
מקור: אתר מועצת העסקים העולמית לפיתוח בר קיימא – WBCSD.

לקראת פסגת ריו פרסמה מועצת העסקים העולמית לפיתוח בר קיימא (WBCSD) את הספר **שינוי מסלול: נקודת מבט עסקית גלובלית על פיתוח וסביבה** (*Changing Course: A Global Business Perspective on Development and the Environment*), שהפך לרב מכר ותורגם ל-15 שפות (Schmidheiny & BCSD, 1992). הספר פיתח את אג'נדת ההפרטה ונתן לה עומק אינטלקטואלי. בנקודת זמן זו החל "גלובל ביזנס" להפוך את עצמו ליצרן ידע בנושא רפורמת האקלים והקיימות, "מומחה" בעל סמכות פרופסיונלית בדיון המקצועי עליה, עמדה שהוא כבש לעצמו עד מהרה. הספר טען שגלובל ביזנס צריך לקבל עליו את ההובלה של רפורמת הקיימות הגלובלית, שאפשר ורצוי ליישב בין הגנה על הסביבה לשוק חופשי וצמיחה ושתפקידם של תאגידים לאמץ עקרונות של "אקו-יעילות", קרי ניהול משמרת בעת ובעונה אחת את הגנת הסביבה ואת שורת הרווח. לאחר פסגת ריו, ועד היום, מיסד הארגון תעשיית ידע ענפה שמפתחת את הגיון הממשליות הזה. מערך עולמי עתיר משאבים של פעילויות חינוך והפצה מטמיע את הידע בכל העולם, ורשת של כ-60 סניפים לאומיים ואזוריים, שכל אחד מהם מאגד עשרות או מאות תאגידים מקומיים, משמשת "צינור חשוב שדרכו אנחנו יכולים לתקשר ולהפיץ את עמדות המדיניות והמסרים של WBCSD". הנציג הישראלי ברשת הזאת הוא ארגון "מעלה", שהוקם ב-1998 בידי נשות יחסי ציבור ויזמיות ישראליות (אהרוני, 2020).

לצד כינונו של הקפיטליזם התאגידי עצמו כסוכן שינוי של רפורמת האקלים, ניהול התאגידים קמפיין רחב היקף להפוך את הממשליות המופרטת ללגיטימית, ויותר מזה – למסד אותה, ברמת החברה הכללית. הלוביסטים של הלשכה הבינלאומית למסחר (ICC) ושל מועצת העסקים העולמית לפיתוח בר קיימא (WBCSD) פעלו בכל אחת מפסגות האקלים השנתיות מאז פסגת ריו, בחודשים לקראתן ובכל גגישה ופורום בעל משמעות שהתקיימו ביניהן. את המסרים של מועצת העסקים העולמית לפיתוח בר קיימא (WBCSD) מקדמות משלחות של ראשי תאגידים טרנס-לאומיים מובילים, לעיתים עשרות מהם. לפלוגות מחץ אלה של ראשי התאגידים המפורסמים בעולם, יש יכולת מיוחדת לפתוח דלתות ולחולל השפעה. לשם המחשה: בחודשים שלפני פסגת ריו נפגשו משלחות של המועצה עם 24 ראשי מדינות, ובהם נשיא ארצות הברית. בפסגה עצמה פעלה משלחת של 29 מנכ"לים מהמועצה כדי לקדם את האג'נדה של "שינוי מסלול", ובייחוד את המסר של "ביזנס הוא לא הבעיה אלא חלק מהפתרון", שהפך מאז לקלסיקה. בהסכמים שיצאו מפסגת ריו ומכל הפסגות מאז לא הוזכרו התאגידים כבעיה, ובכלל.

התאגידים גם יזמו ועודדו את ההקמה של מוסדות רגולציה פרטית. במוסדות אלו השחקנים הלא-עסקיים מקבלים את התפקיד של פיקוח "רך" על תאגידים, בייחוד הפעלת לחצים מבוססי-שוק על תאגידים, כדי שיאמצו פרקטיקות של אחריות סביבתית. בטקטיקת הקואופטציה הזו, ארגונים ציבוריים ואזרחיים מתועלים להשתתפות בעצם ההתמסדות והשיעתוק של הממשליות המופרטת. זו הדרך המושלמת מנקודת מבטם של התאגידים להסיט אותם מן הכיוון של רפורמה רגולטיבית. לדוגמה, הלשכה הבינלאומית למסחר (ICC) ומועצת העסקים העולמית לפיתוח בר קיימא (WBCSD) השפיעו על האו"ם להקים בשנת 2000 את Global Compact, קוד אתי וולונטרי הנחשב אחת מגולות הכותרת של ממשליות גלובלית עכשווית שאלפי תאגידים חתומים עליו. יחד עם אקטיביסטים הם הקימו ב-1999 את היוזמה לדיווח גלובלי (Global Reporting Initiative), שהיא יוזמה לקידום סטנדרטים פרטיים לדיווח של תאגידים על ביצועיהם הסביבתיים והחברתיים שהפכו לאוניברסליים בקרב התאגידים הגדולים. בעקבות יוזמות אלה ועשרות אחרות, הממשליות הגלובלית הופרטה הלכה למעשה. נכון להיום, רוב מה שאנחנו יודעים על היקפי הזיהום מבוסס על דיווח עצמי של תאגידים, ואין שליטה על התנהגות של תאגידים מעבר לקודים אתיים מעורפלים ולא-מחייבים, תוויות (דוגמת תו העסק הירוק), החלטות שוק של צרכנים ומשקיעים והתחייבויות סמליות של תאגידים (למשל התחייבות לאפס פליטות נטו עד 2050). מסיבה זו עקומת הפליטות נמצאת מחוץ לשליטה.

פסגת גלגזו, שהתקיימה בזמן כתיבת מאמר זה, סיפקה המחשה חדה ומדאיגה של אפקט ההפרטה. ההיווצרות של תחושת חירום מחודשת בשנים האחרונות במה שקשור למשבר האקלים – בעקבות אסונות הטבע המתרבים, מגפת הקורונה והנתונים בדבר הפחתת הפליטות עד 2030 הדרושה כדי לעמוד ביעדי הסכם פריז – יצרה ציפייה כללית שפסגת גלגזו תציין התעשתות ואף התגבשות של פעולה בין-ממשלתית נחושה להבאת העקומה אל היעדים. נאומי המנהיגים בפתיחת הפסגה אישרו את תחושת החירום. אך הסיכומים המעשיים, על שינויים ברמת הממשליות הגלובלית, היו עלובים ומבישים: התחייבויות ספורות לא-מחייבות, מעורפלות, לעשות צעדים קטנים, שרק מגרדים את פני השטח של הבעיה. תוצאת הנפל הזאת היא תולדת שלושה עשורים של הפרטת הרפורמה, שבהם הרעיון המקורי של הנעה בין-ממשלתית מנוהלת מגבוה הפך להזוי ובלתי מתקבל על הדעת. לעומת זאת, זיוף, הסחת דעת, הבטחות חסרות כיסוי ושאר להטוטים של סוחרים ויח"צנים הפכו לנורמה ולגולם שקם על יוצרו.

מקורות

אהרוני, טליה (2020). **בלי טובות: המסע ליבוא רעיון האחריות התאגידית לישראל**. תל אביב: רסלינג.

Boltanski, Luc, & Eve Chiapello (2005). *The new spirit of capitalism*. London and New York: Verso.

Carroll, William K. (2010). *The making of a transnational capitalist class: Corporate power in the 21st century*. London and New York: Zed Books.

Carroll, William K., & Jean Philippe Sapinski (2016). Neoliberalism and the transnational capitalist class. in Kean Birch, Julie MacLeavy, & Simon Springer (eds.). *The handbook of neoliberalism*. London: Routledge, 25–35.

Cerny, Philip G. (1997). Paradoxes of the competition state: The dynamics of political globalization. *Government and Opposition* 32(2), 251–274.

Economic Policy Institute (2019, August 14). [CEO compensation kept surging in 2018](#). Press releases.

EuroStat (2019). [World Direct Investment Patterns](#).

[Forbes Global 2000 List](#) (2021). Andrea Murphy, Eliza Haverstock, Antoine Gara, Chris Helman, & Nathan Vardi. Forbes Global 2000 List.

Fourcade-Gourinchas, Marion, & Sarah L. Babb (2002). The rebirth of the liberal creed: Paths to neoliberalism in four countries. *American Journal of Sociology* 108(3), 533–579.

Harvey, David (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

(IPCC) Intergovernmental Panel on Climate Change (1990). *Climate change: The IPCC scientific assessment*. Cambridge, MA.

(IPCC) Intergovernmental Panel on Climate Change (2018). *Global Warming of 1.5°C*. Geneva, Switzerland.

Levy, David L., & Daniel Egan (1998). Capital contests: National and transnational channels of corporate influence on the climate change negotiations. *Politics & Society* 26(3), 337–361.

Meckling, Jonas (2011). *Carbon coalitions: Business, climate politics, and the rise of emissions trading*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Panjabi, Rancee Khooshie Lal (1992). Can international law improve the climate-an analysis of the United Nations framework convention on climate change signed at the Rio Summit in 1992. *NCJ Int'l L. & Com. Reg.* 18, 491–549.
- Parks, Bradley C., & Timmons, J. Roberts (2010). Climate change, social theory and justice. *Theory, Culture & Society* 27(2–3), 134–166.
- Peterson-Withorn, Chase (2020, December 16). [The world's billionaires have gotten \\$1.9 trillion richer in 2020](#). *Forbes*.
- Rees, William E. (2020). The fractal biology of plague and the future of civilization. *Journal of Population and Sustainability* 5(1), 15–30.
- Reich, Robert E. (2007). *Supercapitalism*. New York: Alfred A. Knopf.
- Robinson, William I. (2004). *A theory of global capitalism*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Schmidheiny, Stephan, & [BCSD] the Business Council for Sustainable Development (1992). *Changing course: A global business perspective on development and the environment*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Sklair, Leslie (1997). Social movements for global capitalism: The transnational capitalist class in action. *Review of International Political Economy* 4(3), 514–538.
- Young, Oran R. (1989). The politics of international regime formation: Managing natural resources and the environment. *International Organization* 43(3), 349–375.
- Winsemius, Pieter, & Ulrich Guntram (1992). Responding to the environmental challenge. *Business Horizons* 35(2), 12–20.

ד"ר רמי קפלן, בית הספר ללימודי חברה ומדיניות, אוניברסיטת תל אביב.
דוא"ל: ramikaplan@tauex.tau.ac.il